

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-2-40>**Тетяна ПОЛУХТОВИЧ,***orcid.org/0000-0002-0558-2981**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціогуманітарних технологій
Луцького національного технічного університету
(Луцьк, Україна) polukhtovych@ukr.net***Ольга КАЛЕНЮК,***orcid.org/0000-0001-9618-6433**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна), konlyair@gmail.com*

ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА

У статті розглянуто педагогічну майстерність викладача як важливу характеристику його творчої індивідуальності, професійності в умовах підвищення якості освіти. Сучасний викладач володіє культурними й професійними компетентностями, новими теоріями і технологіями не тільки у своїй предметній області, а й в педагогічній та інноваційній. Він повинен стежити за всіма значними нововведеннями в освітньому середовищі, бути здатним до постійного динамічного професійного саморозвитку. Здійснено комплексне психолого-педагогічне дослідження процесу формування й розвитку педагогічної майстерності викладачів, обґрунтовано концептуальні засади цього феномена, дана характеристика сучасного стану вирішення актуального питання в університетах; розроблено теоретичні й практичні положення, що розкривають процес розвитку педагогічної майстерності науково-педагогічних працівників; визначені його сутність, зміст і структура.

Методологічною основою є теорія пізнання, концепція навчальної діяльності, системний і комплексний підходи до розвитку педагогічної майстерності особистості. Методи дослідження: теоретичні – аналіз психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури, правових джерел, наукових статей українських і зарубіжних вчених з проблеми дослідження. Емпіричні методи – спостереження, бесіда з викладачами і студентами, опитування, констатуючий експеримент, систематизація й узагальнення фактичного матеріалу дослідної роботи. Здійснене експериментальне дослідження процесу розвитку педагогічної майстерності викладачів кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки, яке сприятиме організації якісної науково-педагогічної діяльності.

Ключові слова: професійна компетентність, педагогічна майстерність, викладач, педагогічні здібності, аналіз, розвиток, дослідження, гуманістична спрямованість.

Tatiana POLUKHTOVICH,*orcid.org/0000-0002-0558-2981**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Security and Humanities
Lutsk National Technical University
(Lutsk, Ukraine) polukhtovych@ukr.net***Olga KALENIUK,***orcid.org/0000-0001-9618-6433**PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Art of the Fine Arts
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) konlyair@gmail.com*

CREATIVE INDIVIDUALITY OF THE TEACHER

The article deals with pedagogical skill of the teacher as an important characteristic of his creative personality, professionalism in terms of improving the quality of education. The modern teacher has cultural and professional competencies, new theories and technologies not only in his subject area, but also in pedagogical and innovative. He must follow all the significant innovations in the educational environment, be able to continuous dynamic professional self-development. A comprehensive psychological and pedagogical study of the process of formation and development of

pedagogical skills of teachers, substantiated the conceptual foundations of this phenomenon, gives a description of the current state of solving current issues in universities; theoretical and practical provisions have been developed that reveal the process of development of pedagogical skills of scientific and pedagogical workers; its essence, content and structure are determined.

The methodological basis is the theory of knowledge, the concept of educational activities, systematic and comprehensive approaches to the development of pedagogical skills of the individual. Research methods: theoretical – analysis of psychological and pedagogical, educational and methodological literature, legal sources, scientific articles of Ukrainian and foreign scientists on the problem of research. Empirical methods – observation, conversation with teachers and students, surveys, ascertaining experiment, systematization and generalization of factual material of research work. An experimental study of the process of development of pedagogical skills of teachers of the Department of Special and Inclusive Education of Volyn National University named after Lesya Ukrainka, which will contribute to the organization of quality scientific and pedagogical activities.

Key words: professional competence, pedagogical skill, teacher, pedagogical abilities, analysis, development, research, humanistic orientation.

Постановка проблеми. Однією з провідних якостей викладача, що підкреслює його творчу індивідуальність, є здатність до постійного саморозвитку й самоосвіти. Однак, на наше переконання, більшість дослідників розглядає лише один або кілька аспектів педагогічної майстерності, а, отже, приділяють увагу формуванню тієї або іншої якості, що є частиною професійної компетентності.

Стосовно здійснення процесу викладання дисциплін у ЗВО під компетенцією пропонуємо розуміти сукупність теоретичних знань, необхідних педагогу для здійснення власної професійної діяльності, а під терміном компетентність – здатність практично використовувати отримані знання в ході реалізації освітнього процесу. Поняття «професійної компетенції» викладача розглядається в реаліях сьогодення з точки зору гуманістичного підходу, метою якого є формування і розвиток особистості студента. Одним з основних елементів освіти є суб'єкт-суб'єктні відносини, які передбачають, важливість ролі викладача і студента в умовах університету. Майстерність викладача в цьому аспекті полягає в тому, щоб дуже витримати межі співпраці і, захопившись ідеями гармонійного самостійного розвитку особистості, не випустити з уваги той факт, що будь-який педагогічне співробітництво передбачає наявність ведучого. Таким чином, компетентність – це те, чому можна навчитися: психологічна й методична грамотність, наявність практичного досвіду роботи зі студентами. А компетенція – це наявність вроджених або набутих якостей, необхідних для професії викладача: вміння працювати з аудиторією, терпіння, емпатія тощо.

Аналіз досліджень. Педагогічна майстерність викладача реалізується, на переконання більшості вчених-педагогів, у рішенні двох основних задач вищої школи: розвиток особистості студента та вдосконалення навчального процесу, причому значною його частиною є педагогічне спілкування

зі студентами (Ю.Орлов, В.Теслюк). У процесі взаємодії викладача і студента пояснено значення педагогічних здібностей, які пронизують усі сторони діяльності фахівця (П. Каптерев, Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Теплов). У дослідженні означеної проблеми автори спиралися на власні публікації: Професіоналізм і майстерність у педагогічній діяльності викладача. Інформаційні технології в освіті, техніці та промисловості»: матеріали Всеукр. Інтернет-конф. молодих учених і студентів. м. Івано-Франківськ, 8 жовтня 2020 р. Івано-Франківськ, 2020. С. 156-159; Полухтович Т., Мельничук Ю. Особливості педагогічної діяльності викладача: теоретичний аспект. «WORLD SCIENCE: PROBLEMS, PROSPECTS AND INNOVATIONS»: матеріали VI міжн. наук.-практ. конф. м.Торонто, 23-25 лютого 2021 р., Торонто, Канада, 2021. С. 595-599.

Метою статті є аналіз теоретичних і прикладних положень процесу розвитку педагогічної майстерності викладачів, обґрунтування шляхів і умов підвищення його ефективності у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Для педагогічної майстерності важлива наявність таких якостей, як особистісна зацікавленість у педагогічному процесі, мотивація і відповідальність, що дозволяють розвивати в собі здатність до творчих педагогічних новацій. Сучасний викладач готовий освоювати новий педагогічний досвід, впроваджувати прогресивні педагогічні технології, створювати авторські методичні розробки. Ці серйозні завдання покладаються і на викладачів технічних вишів. Як правило, молодий викладач приступає до навчального процесу ще в період навчання в аспірантурі, де опановує фах педагога. Однак, для формування педагогічної майстерності і стилю педагогічного спілкування цього недостатньо. Розглянемо педагогічну майстерність у дослідженнях науковців. Зарубіжний вчений Ю.М. Орлов дає таке визначення: «Педа-

гогічна майстерність – це високий рівень професійної діяльності викладача, забезпечує ефективність процесу навчання і виховання» (Булакіна, 2015:128). Багато педагогів висловлюють судження про те, що сутністю педагогічної майстерності є педагогічне покликання, під яким розуміється вміння знаходити в педагогічній діяльності не обов'язок, «а радість, відчувати в ній постійну потребу і стійкий інтерес» (Булакіна, 2015:128). Педагогічна майстерність викладача реалізується, на переконання більшості вчених-педагогів, у рішенні двох основних задач вищої школи: розвиток особистості студента і вдосконалення навчального процесу, причому значною його частиною є педагогічне спілкування зі студентами.

У Волинському національному університеті імені Лесі Українки на факультеті педагогічної освіти і соціальної роботи, де проходила переддипломна практика, формуванню педагогічної майстерності викладача приділяється особлива увага: реалізується комплекс заходів з розробки й впровадження інноваційних освітніх моделей, педагогічних технологій у навчальний процес; розробляються авторські програми, оновлюються й удосконалюються педагогічні та професійні компетенції. Особлива увага приділяється стимулюванню вироблення індивідуального стилю творчої педагогічної діяльності, розвитку педагогічної культури та інноваційного стилю мислення. Викладачам, які працюють на кафедрі спеціальної та інклюзивної освіти надається можливість створення оригінальних або творчо адаптованих методик викладання з елементами розвиваючого навчання, з використанням сучасних засобів комунікації. Досвідчені викладачі беруть участь у конференціях різного рівня, виступають із доповідями за результатами їх науково-педагогічної творчої діяльності. Окремим напрямком діяльності викладачів є розробка методичного забезпечення навчального процесу.

Важливим елементом у формуванні педагогічної майстерності викладача вишу є оперативне оновлення змісту дисципліни відповідно з досягненнями в конкретних наукових галузях за рахунок використання в навчально-освітньому процесі наукових результатів самих учених-педагогів. Ведуться і наукові дослідження, їх результати розглядаються в реаліях сьогодення як фактор підвищення якості підготовки бакалаврів. Це обумовлено тим, що саме у вищій школі сконцентрований значний науковий потенціал, і саме вузівські вчені роблять найбільший внесок у розвиток всіх напрямків сучасної науки. На кафедрі спеціальної та інклюзивної освіти серйозна

увага приділяється відстеженню новітніх наукових досягнень та їх своєчасному включенню до змісту дисциплін, що викладаються, в тому числі на лекціях, практичних заняттях, в ході виконання студентами науково-дослідницької роботи. Оновлення власних знань є значним компонентом професійного іміджу викладача університету.

Однією з важливих педагогічних якостей викладача вважається в постійна самоосвіта й самовдосконалення з володінням інформаційними технологіями і створенням за їх допомогою нових інтелектуальних продуктів. До числа останніх відносяться авторські методика або авторські курси з актуальних проблем дисципліни або зі спеціальності в цілому. Основна мета розробки таких матеріалів полягає у прояві викладачем своїх творчих здібностей і креативного мислення у виборі напрямків і тем для поглибленого вивчення актуальних питань педагогіки. Авторська методика (курс) розглядається як програма, заснована на оригінальній концепції побудови змісту навчального курсу і не має аналогів. На даному етапі розвитку освіти розробка авторських технологій є формою інноваційного освітнього проекту, що дозволяє впроваджувати новачі у навчальний процес ЗВО.

Таким чином науково-педагогічні працівники удосконалюють власну методологічну культуру і педагогічну майстерність. Крім авторської програми, викладач розробляє й методичне забезпечення з використанням принципів модульного підходу. При цьому передбачається використання активних і інноваційних методів, різних форм диференційованого й дистанційного навчання, комп'ютерних програм та інше. Робота з підготовки таких комплексів багатогранна й трудомістка, однак вона сприяє формуванню у викладача професійних педагогічних компетентностей на основі освоєння різних педагогічних прийомів, методів, технологій, творчого креативного потенціалу, потреби у саморозвитку.

Результати аналізу наукових джерел свідчать, що питанню професійності викладача, яку ми розглядаємо у дихотомії з педагогічною майстерністю, приділяється особлива увага. Так, О. Біляковський виокремлює в структурі професійної компетентності такі її елементами, як: когнітивно-технологічна, методична, комунікативно-ситуативна, психолого-педагогічна та інші. Розглянемо їх. Когнітивно-технологічна (компетентність з фахового предмета) охоплює глибокі знання, кваліфікацію і досвід практичної діяльності у галузі предмета; оволодіння сучасним інструментарієм вивчення особистості; використання прийомів

педагогічного менеджменту; уміння організувати суб'єкт-суб'єктний навчальний процес, спрямований на всебічний розвиток учасників освітнього процесу.

Погоджуємося з науковцем, що методична компетентність включає нові методичні та педагогічні ідеї, підходи до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно-розвивальних, креативних технологіях, володіння різноманітними методами, прийомами і формами організації навчання (Ціпан, 2016: 177).

Учений виокремлює комунікативно-ситуативну компетентність як взаємодію між учасниками освітнього процесу, врахування індивідуальних особливостей студентів; уміння «бачити» особистість, поважати думку, створювати атмосферу творчого спілкування і позитивного настрою; толерантність у стосунках. О. Біляковський називає психолого-педагогічну компетентність, яка забезпечує психолого-педагогічну діагностику; вміння здійснювати індивідуальну роботу на основі її результатів, грамотно вибудувати взаємовідносини з колегами, студентами.

Інформаційно-технологічна компетентність включає вміння і навички роботи з інформаційними технологіями; раціональні прийоми пошуку, аналізу, відбору, систематизації, використання інформації; різноманітні тестові завдання; організацію навчального процесу на основі комп'ютеризації (Ціпан, 2016: 178).

У дослідженнях А.К. Маркової виділяється спеціальний, соціальний, особистісний та індивідуальний види професійної компетентності викладача. Особистісний вид професійної компетентності характеризується володінням способами самовираження й саморозвитку (Морнов, 2013: 119). Ми погоджуємось з таким визначенням. Особистісно-професійна компетентність розуміється нами як система професійно значущих якостей особистості, знань і умінь, що проявляються в усвідомленій готовності викладача до створення взаємовідносин, що сприяють особистісному зростанню студентів, і виражається в гуманістичному світогляді, рівні самоактуалізації й саморозвитку педагога.

Аналізуючи дослідження, присвячені проблемі самоактуалізації й саморозвитку (С.Л. Братченко, А.Х. Маслоу, К. Р. Роджерс та інші.), виокремимо складові виділити складові особистісно-професійної компетентності – міжособистісні і внутрішньоособистісні компетенції. Міжособистісні компетенції забезпечують суб'єкт-суб'єктну взаємодію і сприяють особистісному зростанню студентів: доброзичливе ставлення учасників

освітнього процесу, орієнтованість на співпрацю; діалогічна комунікативна спрямованість і природність, щирість у процесі взаємодії; емпатія і толерантність (Морнов, 2013: 119).

Внутрішньоособистісні компетенції – індивідуальні особливості особистості викладача, що сприяють його самоактуалізації й професійному саморозвитку: гармонійний, адекватний образ самого себе як особистості і професіонала; розуміння самоцінності як своєї особистості, так і особистості студентів; відкритість до професійного досвіду інших людей; вміння жити сьогоднішнім (Морнов, 2013: 119).

У дослідженні ми здійснили спробу побудови моделі розвитку особистісно-професійної компетентності викладачів на основі особистісно-орієнтованого підходу, що передбачає чотири взаємопов'язані компоненти, як: 1) цільовий, що включає мету, завдання та принципи; 2) змістовно-організаційний, який передбачає реалізацію в освітньому процесі ЗВО виділеного комплексу педагогічних умов; 3) діагностичний, що складається з процедур визначення результатів, вимірювання показників розвитку особистісно-професійної компетентності; 4) рефлексивно-прогностичний – внесення коректив у зміст і організацію процесу розвитку особистісно-професійної компетентності викладачів. Особливе місце в даній моделі займає виділений нами комплекс педагогічних умов розвитку особистісно-професійної компетентності:

– застосування викладачем інтерактивних форм навчання: бесід; дискусій; проблемних лекцій; тренінгу розвитку професійно значущих якостей особистості; круглих столів та мозкових штурмів;

– організація викладачем груп вільного спілкування з метою сприяння самостійній педагогічній творчості учасників освітнього процесу, підтримка їх особистісного зростання й професіоналізму в цілому. У свою чергу, для педагогічної майстерності важлива наявність таких якостей, як особистісна зацікавленість у педагогічному процесі, мотивація і відповідальність, що дозволяють розвивати в собі здатність до творчих педагогічних новацій. Сучасний викладач готовий освоювати новий педагогічний досвід, впроваджувати прогресивні педагогічні технології, створювати авторські методичні розробки. Ці серйозні завдання покладаються і на викладачів технічних вишів. Як правило, молодий викладач приступає до навчального процесу ще в період навчання в аспірантурі, де опановує фах педагога. Однак, для формування педагогічної майстерності і стилю педагогічного спілкування цього недостатньо. Розглянемо педа-

гогічну майстерність у дослідженнях науковців. Зарубіжний вчений Ю.М. Орлов дає таке визначення: «Педагогічна майстерність – це високий рівень професійної діяльності викладача, забезпечує ефективність процесу навчання і виховання» (Булакіна, 2015: 128). Багато педагогів висловлюють судження про те, що сутністю педагогічної майстерності є педагогічне покликання, під яким розуміється вміння знаходити в педагогічній діяльності не обов'язок, «а радість, відчувати в ній постійну потребу і стійкий інтерес» (Булакіна, 2015: 128). Педагогічна майстерність викладача реалізується, на переконання більшості вчених-педагогів, у рішенні двох основних задач вищої школи: розвиток особистості студента і вдосконалення навчального процесу, причому значною його частиною є педагогічне спілкування зі студентами.

Висновки. Виходячи з поставлених завдань, ми проаналізували проблему у педагогічній теорії і практиці, опрацювавши літературні джерела, наукові праці вчених, у яких науково обґрунтовується ефективність педагогічної майстерності в умовах ЗВО; теоретично обґрунтували процес формування, розвитку педагогічної майстерності та основні шляхи підвищення його ефективності; сформували понятійно-термінологічне забезпечення системи формування й розвитку педагогічної майстерності. На наше переконання, висока освіченість, професіоналізм, особистісні якості викладачів вищої школи розглядаються як важливий ресурс удосконалення педагогічної майстерності, а це, у свою чергу, скерує здобувачів вищої освіти бути ініціативними, наполегливими, постійно поповнювати свої знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булакіна Е. Пути и способы совершенствования педагогического мастерства учителя UR: <https://nsportal.ru/shkola/raznoe/library/2015/09/30/statya-puti-i-sposoby-sovershenstvovaniya-pedagogicheskogo> (дата звернення 3.02.2022)
2. Ціпан Т. Професійна компетентність сучасного вчителя. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2016_3_22 (дата звернення 30.01.2022)
3. Морнов К., Подлиняев О.(2013). Педагогические условия развития личностно-профессиональной компетентности будущих педагогов. *Вестник Бурятского государственного университета*, 2013. № 1. С. 118-125. URL: <http://e.lanbook.com › journal › issue> (дата звернення 30.01.2022)

REFERENCES

1. Bulakina E. Puti i sposoby sovershenstvovaniya pedagogicheskogo masterstva uchitelya [Ways and means of improving the pedagogical skills of a teacher] 2015. URL: <https://nsportal.ru/shkola/raznoe/library/2015/09/30/statya> (data zvernennia 3.02.2022) [in Russian].
2. Tsipan T. Profesiina kompetentnist suchasnoho vchytelia [Professional competence of a modern teacher] 2016. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2016_3_22 (data zvernennia 30.01.2022) [in Ukrainian].
3. Mornov K., Podlinyaev O. Pedagogicheskie usloviya razvitiya lichnostno-professionalnoj kompetentnosti budushhih pedagogov [Pedagogical conditions for the development of personal and professional competence of future teachers] Magazine. 2013. Nr 1. pp. 118-125 [in Russian] (data zvernennia 29.01.2022) 10.08.2022 p.